

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

2. Téma

A szofisták

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2. TÉMA: A SZOFISTÁK

Mogyoródi Emese

1. Lecke

A szofisták és a
demokrácia

20 – 25
PERC

A szofisták tevékenysége

Athén az V. század első harmadában, a perzsák felett aratott görög győzelmet követően **a Mediterrán régió vezető hatalmává vált**, politikai, katonai, gazdasági szempontból egyaránt. Ez kulturális téren is a régió központjává tette, vonzóvá a kor kiemelkedő szellemi alakjai számára.

Ezek közé tartoztak a **szofisták** is, akik **szerte Görögországban vándoroltak**, többek között Athénba is, ahol **előadásokat** (bemutató beszédek, szónoklatokat), hosszabb-rövidebb **képzéseket** tartottak, megrendelésre (politikai, bírósági) **beszédek**et írtak, nyilvános **eszmecseréket** folytattak, **érvelőversenyeket** tartottak, és az **általános műveltség** (nyelv, költészet, zene) terén bővítették hallgatóik ismereteit.

A szofisták fenti tevékenységeire a klasszikus korban, **a demokrácia kialakulásával** támadt igény. Okai:

- 1.) **a demokratikus politikai intézményrendszer**: a közvetlen demokrácia bevezetése (462 után): a **Népgyűlésen** való sikeres felszólalás képessége fontos volt;

„A demokratikus görög állam intézményei előfeltételezték, hogy még az átlagpolgár is tud nyilvánosan beszélni, akinek pedig politikai ambíciói voltak, annak számára e képesség nélkülözhetetlen volt. Ha valakit bíróság elé hurcoltak az ellenségei, és ott nem tudta, hogyan beszéljen, az olyan volt, mint egy fegyvertelen civil, akit katonák támadtak meg. A gondolatok világos és meggyőző kifejezésnek képessége pedig olyan művészet volt, amelyet tanulni és tanítani kellett. De nem volt elég pusztán egy meghatározott szókészletet elsajátítani, az érvelést is meg kellett tanulni, valamint gyakorlatot szerezni a politikai és etikai kérdésekről folyó vitákban. Szükség volt a magasabb fokú oktatásra.” (J. B. Bury: *History of Greece*. London, 1975, 241.o. idézi G. B. Kerferd: *A szofista mozgalom*. Osiris, Budapest 2003, 28.o.).

- 2.) bírósági gyakorlat: nem léteztek ügyvédek vagy ügyészek, a korabeli szokások szerint a vádlónak magának kellett elmondania vádbeszédét, a vádlottnak pedig a védőbeszédét, a tanúk szintén a maguk nevében beszéltek – az Esküdbíróság ezek alapján hozta meg ítéletét;
- 3.) felsőbbfokú iskolázottság, műveltség iránti igények: nem létezett intézményes iskolarendszer azon a szinten, ami a mai középiskoláknak, vagy egyetemeknek felel meg; a tudományos haladás (matematika, asztronómia, meteorológia, teológia, zene, irodalom, törvénykezés, jog, politika, művészetek) által felhalmozott tudás átadása szükségessé vált.

A szofisták kultúrtörténeti jelentősége

A szofisták tevékenysége több szinten is meghatározó módon átformálta a görögség kultúráját, vagy hozzájárult annak fejlődéséhez:

- 1.) a természet tanulmányozása helyett előtérbe kerültek az emberi élet (társadalom) és a gyakorlati (politikai, etikai) kérdések;
- 2.) a nyelv és a kommunikáció előtérbe kerülésével egyfajta „kommunikációs forradalom” (Boros Gábor [szerk.]: *A filozófia*, 65. o. – Bene László) megy végbe:
 - elterjednek a vita és a meggyőzés retorikai technikái (fő képzési területek: szónoklás, érveléstechnika, a vitatkozás művészete: dialektika);
 - az írásbeliség használatának megváltozása (az írásos művek elterjedése);
 - a nyelv és a beszéd jelentőségének felfedezése, alakzatainak elemzése.

i A preszókratikus filozófusok sem „szobatudósok” voltak; amellet, hogy lefektették az európai tudomány és filozófiai spekuláció alapjait (csillagászat, matematika, meteorológia, fizika, biológia) közülük sokan **gyakorlati férfiak is voltak** (mérnöki, politikai, katonai, üzleti tevékenységeket folytattak).

- **Thalész** nevéhez számos mérnöki tevékenység kapcsolódik (a piramisok magasságának megmérése, a Halüsz folyó eltérítése) (KRS 79, 66); politikai tanácsot adott az ión városoknak (KRS 65); létrehozta az első monopóliumot olajsajtólók felvásárlásával (KRS 73).
- **Anaximandrosz** rajzolta meg az első térképet, szerkesztett egy éggömböt és egy napforduló mérőt (*gnómón*) (KRS 94, 98).
- **Hérakleitosz** fivére javára lemondott a királyságról (KRS 191).
- **Püthagorasz** vallási közösséget alapított szigorú életvezetési szabályokkal (KRS 269-271, 275-276); összetűzésbe került Külónnal, a türannossal, és tanítványaival menekülni kényszerült (KRS 267, 268); a nőket egyenrangúaknak tekintette a férfiakkal (KRS 269-270, 278).
- **Parmenidész** a püthagoreus Ameinasz követője volt életmódjában, és törvényeket hozott Elea számára (KRS 287).
- **Zénón**, Parmenidész tanítványa meg akarta dönteni Nearchosz (vagy Démülosz) türannusát, és amikor elkapták, és kínzással rá akarták venni, hogy árulja el társai nevét, leharapta a saját nyelvét, és a türannosz arcába köpte (DK 29 A 1-2, A 7).
- **Melisszosz**, Parmenidész tanítványa hadvezér volt Szamosz Athén ellen folytatott háborújában (440), és legyőzte a Periklész vezette athéni flottát.

A szofisták azonban elsősorban a demokrácia korában fontos politikai, gazdasági, retorikai kompetenciákat tanítottak:

- **Prótagorasz** szerkesztette Thurioi alkotmányát (SZF, 9 = DK 80 A 1); **érvelőversenyeket** tartott (SZF, 11 = DK 80 A 1), és **elsőként tanított fizetségért**, mondván, hogy amiért fizetünk, többre tartjuk annál, amit ingyen kapunk (SZF, 12 = DK 80 A 2); nem szakismereteket oktatott, hanem járatossá tette tanítványait **gazdasági ügyekben és politikai kompetenciákban** (SZF, 12 = DK 80 A 5).
- **Gorgiasz** a görögök összefogására buzdított a barbárok (médek, perzsák) ellen egy olümpiai szónoklatában (SZF, 23 = DK 82 A 1); **a retorika (szónoki beszéd) megalapítója** volt, tankönyvet is írt (SZF, 24-25 = DK 82 A 1-4); Leontinoi követeként rábeszélte az athéniakat, hogy kössenek szövetséget városállamával a szürakuszaik ellen (SZF, 25 = DK 80 A 4); tanítványa, Iszokratész tudósítása szerint a retorika oktatásával nagyobb **vagyonra tett szert**, „mint emberemlékezet óta bárki más” (DK 82 A 18).

Tanítási módszerek, oktatott tárgykörök

Az V. század közepén jól működő **alapfokú iskolarendszer** működött Athénban, és a gyermekek (14 éves korig) nagy számban látogatták ezeket, noha az iskolalátogatás nem volt kötelező (az arisztokraták gyermekeit általában otthon oktaták). Az oktatás **testnevelésből**, **zene** tanításból, **írás-olvasás** (Homérosz, Hésziodosz és más költők műveinek tanulmányozása és memorizálása), illetve **számtan** tanításából állt. 14 éves kor felett azonban a szabad polgárok gyermekei vagy beálltak valamilyen műhelybe segédnek és a gyakorlatban sajátítottak el

A platóni Akadémia (387) volt az első felsőfokú oktatási intézmény, Akademosz hērősz ligetében.

valamilyen mesterséget, vagy földművelő családban a gazdaságban segítettek, kereskedő családban a kereskedésben, az arisztokraták és a tehetősebb polgárok fiai pedig egy idősebb patrónus pártfogásában bevezetődtek a közéletbe, és nagyrészt a politikai pályára készültek. Nem létezett tehát **sem középfokú, sem felsőfokú intézményes oktatás**.

A szofisták hivatásos módon (de nem intézményes keretek között, hanem magánúton) arra vállalkoztak, hogy fizetség fejében oktassanak olyan tárgyköröket és kompetenciákat, amelyek **magasabb szinten adtak át ismereteket és készségeket** az alapvető írás-olvasási és számolási készségekhez képest.

Oktatásuk **tárgyköre meglehetősen széles volt**, de függött az adott szofista sajátlagos érdeklődési körétől, mivel nem volt egységes tananyag. Fontossági sorrendben, illetve elterjedtségüket tekintve az alábbi tárgyköröket és a hozzájuk kapcsolódó készségeket oktatták:

- **retorikai készségek** (előadóképesség, vitaképesség, meggyőzőkészség)
- tájékozottság **erkölcsi, jogi, politikai** kérdésekben
- tájékozottság **gazdasági ügyek** intézésében
- **nyelvi, irodalomelméleti** kérdéskörök (nyelvelmélet, nyelvi és retorikai alakzatok, műfajok, költészet)
- **teológia**, valláselmélet
- **szaktárgyak** (matematika, természetfilozófia)
- **mesterségek**.

Ami mindezen tárgykörök és készségek között kiemelkedett, az az athéni demokratikus közegben való érvényesüléshez leginkább szükséges **beszédkészség** volt, melyet a **retorikai** oktatás volt hivatott biztosítani. Emiatt voltak a szofisták a leginkább keresettek, népszerűbbek, mint a természetfilozófiával (szakismeretekkel) foglalkozó filozófusok.

„PRÓTAGORASZ: Az én társaságomban Hippokratésszel nem eshet meg az, ami bármelyik más szofista társaságában várna rá. Mert ők bizony csúnyán elbánnak az ifjakkal: alighogy megszabadultak az iskolás tárgyaktól, akarattuk ellenére újfent csak hasonló szaktárgyak tanulására fogják tanítványaikat, s számtanra, csillagászatra, mértanra vagy zenére okítják őket. ... Az én társaságomban ellenben pontosan azt fogja tanulni, amiért hozzám jött. A tanulás célja nálam **a magánügyek, valamint a közügyek helyes intézése**: azt tanítom, miképpen irányíthatják legjobban magánügyeiket, és miképpen **tehetnek szert az államban a legnagyobb befolyásra tetteik és szavaik révén**” (Platón: *Prótagorasz* 318d-319a, ford Bárány István).

A szofisták oktatási módszerei az alábbiak voltak:

- **nyilvános bemutató előadás** (*epideixisz*): előre megírt, vagy rögtönzött beszéd, amit többnyire szélesebb közönség előtt adtak elő (az olümpiai vagy püthói játékokon, színházban, nyilvános helyeken), vagy egy magánházban (többnyire tehetős személyeknél) összegyűlt, válogatott társaság előtt;
- **szemináriumi foglalkozás** fizető tanítványoknak (retorikai gyakorlatok, bírósági vagy népgyűlési beszédminták begyakorlása);
- **kérdés-felelet formájában zajló párbeszéd** (*dialektiké*), ahol a nyilvános bemutató előadással szemben a tömörség volt az egyik legfontosabb követelmény;
- „**érvelőverseny**” vagy vita (*logón agón*): inkább magánházakban, válogatott társaságban folytatott szópárbaj, eltérő álláspontok ütköztetésével (*antilogiké*).

Igen vitatott, vajon Prótagorasz vagy Szókratész találta-e fel a kérdés-felelet formájában zajló vizsgálódást (*dialektiké tekhné*). Vö. 4. Téma, 2. Lecke

Vitatott kérdés, milyen összegeket kértek a szofisták az oktatásért, pontosan milyen hosszú oktatásért (egyetlen előadás, vagy egy egész kurzus), egyénenként-e, vagy csoportosan, stb. A róluk szóló (jóval később keletkezett) tudósítások egy része elképesztően magas honoráriumokról beszél (pl. Prótagorasz és Gorgiasz esetében

100 minát is említenek egy-egy előadásért), mások jóval alacsonyabbakról (1.5, 5, 10 mina) – igaz, kevésbé népszerű szofisták kapcsán. Bár a források ellentmondóak, annyi bizonyosnak tűnik, hogy legalábbis egyes szofisták, a legnagyobb hírnévnek örvendő, mint **Prótagorasz, Gorgiasz vagy Hippiasz tetemes vagyonra tettek szert tevékenységüknek és népszerűségüknek köszönhetően**. Ehhez ugyanis nem csak oktatói tevékenységük járult hozzá, hanem az is, hogy egyes, tehetős athéni polgárok társadalmi kapcsolatépítés és

Egy kézműves vagy napszámos napi átlagkeresete az V. század közepén kb. 1-1.5 drachma volt (100 drachma = 1 mina), vagyis évi átlagkeresetük kb. 3.5-5 mina volt.

művelődés, szórakoztatás céljából fizettek nekik azért, hogy saját házukban – tanítványaik és más, illusztris meghívottak társaságával együtt – vendégül láthassák őket, és tanúi lehessenek magasröptű előadásaiknak, beszélgetéseiknek.

További olvasmányok:

Boros Gábor (szerk.), *Filozófia*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2016.:

DOI: [10.1556/9789630596923](https://doi.org/10.1556/9789630596923),

letöltve: 2020.10.11. https://mersz.hu/hivatkozas/filozofia_sec2_1_2_6_p1#filozofia_sec2_1_2_6_p1

Kerferd, G. B.: *A szofista mozgalom*. Osiris, Budapest 2003, 25-56.

Ellenőrző kérdések:

1. Mivel foglalkoztak a szofisták, és miért volt rájuk igény a klasszikus kori Athénban?
2. Miben áll a szofisták kultúrtörténeti jelentősége?
3. A korabeli oktatási rendszer fényében miért volt igény a szofisták oktatói tevékenységére?
4. Milyen tárgyköröket oktattak, és milyen módszerekkel? Melyik tárgykör volt a legfontosabb, és miért?
5. Milyen okokból számítanak professzionális oktatónak a szofisták?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Mennyiben különbözik a szofisták gyarkolati tevékenysége a preszókratikus filozófusokétól?
2. Milyen mai foglalkozásoknak feleltethető meg a szofisták tevékenysége (a nyilvánvaló tanári foglalkozáson túl)?